

Волохата Оксана Василенна
технік I категорії
сектору документально-речових фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
ksy_1997@ukr.net

Oksana V. Volokhata
first class technician,
Sector of Documentary and Objects Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ІКОНИ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ МАЛЯРСТВА СЕРЕДИНИ XVIII – ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ В ЗІБРАННІ НМІУ

THE ICONS OF KYIV SCHOOL OF PAINTING OF THE MIDDLE 18TH – 2ND HALF OF THE 19TH CENTURY IN THE COLLECTION OF THE NMU

Анотація

У статті визначено поняття мистецтвознавчої дефініції “київська школа малярства” та атрибутовано ікони невідомих майстрів цієї школи із зібрання Національного музею історії України. Висвітлено деякі аспекти формування збірки ікон означеної школи малярства в колекції музею. Визначено ознаки творів київської школи, за якими встановлено належність творів із колекції музею до неї. Показано, що школа була наближена до візантійських канонів, перебувала під впливом західноєвропейського живопису, але мала національні особливості в зображенні ликів святих. З’ясовано, що провідним осередком київської школи на той час була іконописна майстерня Києво-Печерської лаври.

Ключові слова: мистецтво, іконопис, київська школа малярства, Національний музей історії України, атрибуція.

Abstract

The article outlines the concept of the art history definition of “Kyiv school of painting” and attributes that the icons by unknown artists from the funds of the National Museum of Ukrainian History. It highlights some aspects of the formation of the icon collection at the designated school of painting in the museum collection. The peculiarities of the works of the Kyiv school are identified as such belonging to the museum collection. It finds out that the school was close to the Byzantine canons, with the influence of Western European painting and engravings. At the time, the icon-painting studios of Kyiv-Pechersk Lavra was the leading centre of the Kyiv school.

Key words: art, iconography, Kyiv school of painting, NMU, attribution.

Українське мистецтво та його національні особливості є частиною світового художнього надбання. Науковці та мистецтвознавці дослідили закономірність у низці мистецьких явищ, але творчість художників Київщини в сер. XVIII – другій пол. XIX ст. довгий час не виокремлювали в окрему школу. В цьому й полягає актуальність дослідження.

Для розуміння поняття “київська школа малярства” уточнимо, яке саме значення мистецтвознавчого терміну “школа” ми використовуємо, досліджуючи твори із зібрання НМІУ. В цій статті ми вживаємо термін “школа малярства” для творів образотворчого мистецтва, створених у конкретному географічному регіоні – м. Києві, у певний історичний період (сер. XVIII ст. – друга пол. XIX ст.) та поєднаних спільними художньо-стилістичними особливостями, зумовленими місцевими мистецькими традиціями, суспільно-політичними й духовними цінностями періоду, що досліджується¹.

Отже, київська школа малярства – це регіональна школа іконопису, портретного та пейзажного живопису, а також графіки, що охоплює широке коло здебільшого невідомих іконописців майстерні Києво-Печерської лаври (які не підписували власні твори), художників та народних майстрів (яких, ймовірно, вчили іконописці), що жили та творили в Києві та його околі.

Нині відома низка наукових праць, присвячених проблемам живопису, іконопису та творчості окремих художників XVIII–XIX ст., але до цього часу питання такого явища, як київська школа малярства, не вивчалось. Цю тему розглядали в контексті загальних досліджень розвитку художнього життя України, не здійснюючи глибокого аналізу мистецтва школи, її художніх та стилістичних особливостей. Національний музей історії України зберігає цінні твори малярства, серед яких є роботи київської школи. Але в сучасній музеєзнавчій науці відсутні публікації, які б описували означену колекцію.

До аналізу окремих творів київської школи із зібрання НМІУ вже зверталися науковці та мистецтвознавці В. В. Рубан²,

1 Для прикладу взято визначення школи гравюри, див.: *Фоменко В. М.* Київська школа гравюри (середина 1610-х–1718 рр.): дис... докт. мистецтвознавства: 17.00.04. – Київ, 1993. – С. 13.

2 *Рубан В. В.* Український портретний живопис першої половини XIX – початку XX століття. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 63–67, 186.

Л. С. Міляєва³, М. М. Ковальова⁴, В. М. Фоменко⁵, А. В. Литовченко⁶, О. Б. Походяца, Я. В. Затилук, Т. М. Форманюк, М. Ю. Орлик та інші⁷.

Опрацювання колекційних описів, матеріалів інвентарних книг та музейних каталогів допомогло висвітлити деякі особливості формування зібрання ікон київської школи малярства в колекції НМІУ, до якої ми зараховуємо бл. 18 творів фондової групи “Малярство”. З них співробітники нашого музею дослідили та опублікували твори XVIII–XIX ст.⁸: портрети Дмитрія Ростовського (інв. № М–454)⁹ та протоієрея Софійського собору Іоанна Леванди (інв. №№ М–378 та М–528)¹⁰; ікони “Георгій Переможець” (інв. № М–1628)¹¹ та Києво-Братської Богородиці (інв. № М–1374)¹².

Перейдемо до розгляду ікон київської школи малярства, до якої ми за стилістичними ознаками зараховуємо вісім творів сер. XVIII – другої пол. XIX ст. Першою з них є ікона “Святий Микола Чудотворець” (інв. № М–2080) невідомого автора сер. XVIII ст.¹³ (рис. 1). Святителя зображено із сивим волоссям і бородою, в єпископському облаченні: синьо-зелений підризник, золоті поручі, прикрашена срібними фестонами зелена з червоними трояндами та золотим листям фелон. На святому – омофор із білими трояндами й золотими хрестами. На грудях – золотий чотирикінцевий хрест і панатія, на голові – прикрашена медальйонами митра; німб гладенький. Правою рукою святий благословляє, в лівій тримає Євангеліє, оклад якого орнаментований у стилі бароко. Тло ікони, виготовлене з левкасу по формі: позолочене з матуаром та рослинним орнаментом. На рівні плечей Чудотворця обабіч напис старослов’янським шрифтом “Святитель Христов Никола”¹⁴.

Також колекція київської школи малярства НМІУ містить чотири ікони, вилучені на Чопській митниці у травні 1991 р., лютому й вересні 1992 р.¹⁵. Серед них – ікона першої пол. XIX ст. старозавітна “Свята Трійця” (інв. № М–1937)¹⁶ (рис. 2). На прямокутній дошці по вертикалі розміщені зображення, в яких переважають золотисто-коричневі, темно-коричневі, темно-зелені, темно-червоні кольори. На золотисто-коричневому тлі – сюжет зі Старого Заповіту¹⁷: до Авраама під виглядом трьох мандрівників явилися три янголи¹⁸, вбрані в хітони та гіматії, вони сидять за столом, на якому – кетяг винограду. Праворуч від них – Авраам, старець у зеленому хітоні та червоній мантії, який шанобливо дивиться на янголів, приклавши праву руку до грудей. Ліворуч з-за дверей визирає літня жінка в зеленому одязі – Сара¹⁹.

Ікона “Архангел Михаїл” (рис. 3) першої пол. XIX ст. (інв. № М–2000)²⁰. На прямокутній дошці на блакитно-зеленому тлі – поясне зображення архангела в образі лицаря в зелено-синій сорочці, сіруватому панцирі й червоному плащі. У правій руці він тримає меч вістря догори, в лівій – державу. Його обличчя вродливе та спокійне, очі карі, ніс прямий. Волосся світло-коричневе, зачесане на проділ. Німб круглий, позолочений. Угорі червоною фарбою напис “С. АРХИС. МИХАИЛЬ”²¹.

Ікона “Покрова Пресвятої Богородиці” (інв. № М–1942) другої пол. XIX ст.²² (рис. 4). На прямокутній дошці

3 Міляєва Л. С. Чудотворні ікони Богородиці в Києві XVII ст. та образ Любецької Богоматері пензля Івана Щирського // Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. – Т. ССХХVII. Праці Секції мистецтвознавства / Редактори тому О. Купчинський, В. Овсійчук, А. Рудницький. – Львів, 1994. – С. 126–127.

4 Ковальова М. М. Портретний живопис Центральної і Східної України кінця XVII–XVIII ст. (традиції та нові віяння): дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.05 / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – Харків, 2009. – 166 с.

5 Фоменко В. М. Київська школа гравюри...

6 Литовченко А. В. Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. – № 338. – Київ, 2004. – 278 с.

7 Орлик М. Ю., Андріанова О. Б., Біскулова С. О., Форманюк Т. М. Ікона “Георгій Переможець” з колекції Національного музею історії України // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Збірник наукових праць. – Київ: НАКККіМ, 2018. – С. 195–198.

8 Станом на 28.07.2019 р.

9 Походяца О. Б. Портрет Дмитрія Ростовського в колекції НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Вип. I, ч. 2. – Київ: НМІУ, 2016. – С. 105–111.

10 Походяца О. Б. Портрети “Київського Злагоуста”: до іконографії протоієрея Софійського собору Іоанна Леванди // Православ’я в Україні: збірник за матеріалами VIII Міжнародної конференції “Українська церква в історії українського державотворення” / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2018. – С. 442–456.

11 Аргументацію про належність ікони до київської школи див.: Орлик М. Ю., Андріанова О. Б., Біскулова С. О., Форманюк Т. М. Ікона “Георгій Переможець”...

12 Затилук Я. Ікона Києво-Братської Богородиці з колекції Національного музею історії України XVIII ст.: походження, атрибуція та історія // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Вип. II. – Київ, 2017. – С. 79–96.

13 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 105–106 (ікона надійшла до музею 22.06.1993 р. від Управління Служби безпеки України в Житомирській обл.).

14 НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. – Науково-уніфікований паспорт (далі НУП) № М–2080, складач Литовченко А. В., грудень 1992 р.

15 НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. – НУП № № М–1937, М–1942, М–1961 та М–2000.

16 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 10–11 (Акт приймання до музею № 4037 від 25.09.1992 р.).

17 На Першому і Другому Вселенських соборах (IV ст.) Церква визнала догмат про Єдиного Бога, Який існує у Трьох Іпостасях (Отець, Син і Дух Святий) – Трійця. Ікони Трійці є візуалізацією цього догмату, див.: Ікона “Старозавітна Трійця” / [Електронний ресурс]: Волинська єпархія Православної Церкви України. – Режим доступу: <https://www.pravoslavivolyuni.org.ua/stattia/339-ikona-starozavitna-triitsia/> (дата звернення: 25.07.2019). – Назва з екрана.

18 Про Яких говориться в однині, див.: Бут. 18:1–15 / [Електронний ресурс]: Книга Буття. – Режим доступу: <http://www.ukrbible.com/01.html> (дата звернення: 25.07.2019). – Назва з екрана.

19 Дружина праотця Авраама.

20 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 54–55 (ікону вилучено на митниці 06.02.1992).

21 НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. НУП № М–2000, складач Литовченко А. В., листопад 1992 р. (атрибутовано як “українська національна школа”).

22 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 13–14 (ікону вилучено 17.05.1991, прийнято до музею в 1992 р.).

зображено сюжет легенди про чудо у Влахернському храмі в Константинополі²³. В центрі ікони – Богородиця в синьому хітоні й червоному мафорії з білим омофором у руках. В нижній частині ікони в центрі на амвоні зображено св. Романа Солодкоспівця²⁴ в синьому підризнику й білому стихарі, який тримає в руках розкрити книгу й чашу. Ліворуч від нього – служитель храму в синьо-червоному одязі, з непокритою головою. Далі зображено імператрицю під червоним балдахіном, у біло-жовтому далматині, червоній мантії та жовтій шапці. Поряд неї – імператор у червоній мантії з горностаєвим коміром та шапці з короною, тримає ліву руку на грудях. Праворуч від Романа – священник у темному підризнику та червоній ризи, з піднятою лівою рукою. Поряд – єпископ у жовто-коричневому сакосі, білому омофорі й митрі та старець Андрій юродивий у зеленій рясі. Останній вказує правою рукою на диво своєму учневі Епіфанію, що стоїть поруч, молитовно склавши руки на грудях. У верхній частині, у хмарах на довгому тлі – поясне зображення Христа, який благословляє, в хітоні й гіматії.

Ікона “Пресвята Богородиця. Всіх скорботних радість” (рис. 5) другої пол. – сер. XIX ст., інв. № М–1961²⁵. На дошці прямокутної форми вертикально розміщено ікони богородичного циклу, виконані в коричнево-жовтих, червоних та зелених кольорах. На жовто-коричневому тлі на хмарі зображена на повен зріст коронована Пресвята Богородиця в зеленому хітоні та червоному мафорії, яка у правій руці тримає жезл²⁶, а лівою – маленького Ісуса. Майбутній Спаситель у білому хітоні правою рукою благословляє, у лівій тримає сферу²⁷. Біля ніг Богородиці ліворуч на колінах стоїть жінка у світло-коричневому хітоні, зеленому гіматії, з непокритою головою та складеними в молитві руками. Праворуч сидить чоловік у світлому одязі, який дивиться на Богородицю. Угорі ікони напис: “Пр. БЦЫ ВСЕХ СКОРБЯЩИХЪ РАДОСТЬ”. Такий тип іконографії склався в українських землях у XVII ст. під впливом західноєвропейських майстрів, а митці київської школи продовжували цю традицію²⁸.

Наступною іконою, яку ми зараховуємо до київської школи малярства, є “Святий архангел Гавриїл” (рис. 6) XIX ст. (інв. № М–2168)²⁹. На прямокутній дошці вертикально розміщене зображення у повний зріст архангела Гавриїла як юнака із крилами³⁰. У правій руці він тримає свій атрибут – білу лілею, ліва рука піднята догори. Його волосся світле, хвилясте, навколо голови – німб. Архангел убраний у білий хітон, через плече – червона стрічка. Угорі червоною фарбою – напис “Св. АРХ. Гаврииль”. Така іконографія образу святих, властива для середньовічного мистецтва, в Україні зберігається до XVIII ст.³¹.

Створені за своєрідними канонами, ікони київської школи вирізняються з-поміж творів інших мистецьких центрів України. Ознаками школи є характерне зображення обличчя і кольорова гама робіт. До першої групи ознак ми зараховуємо зображення персонажів із повновидими рум'яними обличчями, характерним розрізом очей і розташуванням брів. Подекуди в зображенні обличчя святих присутні “візантійські” риси: мигдалеподібні очі, ніс із горбочком.

Ознаками київської школи малярства, наближеної до візантійських канонів та із впливом західноєвропейського живопису (але з моделюванням ликів за типами обличчя місцевого населення), є рельєфний орнамент по левкасу та легкі кольорові лесування.³² Київські твори можна розпізнати й за характерним зображенням пальців рук та деякою незграбністю їх пропорцій. На іконах також присутня м'яка світлотінь на обличчях та одязі зображених, а реалістичні кольори київських малярів наближені до природної гами.

23 14 жовтня (1 жовтня за ст. ст.) 910 р. Константинополь оточили варвари і єдиним притулком жителів став Влахернський храм, де зберігалися риза, пояс і головне покривало Пресвятої Богородиці. Св. Андрій, який перебував у храмі разом зі своїм учнем Епіфанієм, побачив Богородицю, яка поряд із жителями молилася про порятунок міста. Божа Матір стояла в оточенні сонму ангелів, разом із нею були Іоанн Хреститель і св. апостол Іоанн Богослов. Пречиста зняла зі Своєї голови Покров і простягнула його над усіма людьми, захистивши Константинополь.

24 Також Роман Мелодист – візантійський святий, якому Богородиця явилася уві сні, вклавши в його уста хартію, після чого Роман заспівав милозвучним голосом.

25 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 27–28 (ікону вилучено на митниці 08.10.1991; надійшла до музею в 1992 р.).

26 Знак ігуменської влади.

27 Як пише мистецтвознавиця Наталя Тимошенко, таке “іконографічне нововведення спостерігається лише в Україні з початку XVIII ст.”. Зображення Ісуса зі сферою (вплив поширеного іконописного сюжету “Новозавітна Трійця”, де між Христом і Богом Отцем розташовано символ Всесвіту – сферу із хрестом) трактується як Володар Всесвіту; див. *Тимошенко Н. В.* Іконографія Ісуса Христа і Богородиці в народному іконопису Східного Поділля XIX – початку XX ст. // Українська академія мистецтв: збірник наукових праць. – Київ, НАОМА, 2015. – Вип. 24. – С. 191–201.

28 НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. – НУП № М–1961, складач Форманюк Т. М., липень 2018 р. (атрибутовано як “київська школа”).

29 НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5. – С. 152–153 (ікону (що належала його бабусі, яка мешкала в с. Дерябкіному Пензенської обл. РФ) в липні 1997 р. подарував музею киянин А. В. Нікірін).

30 У ранньохристиянському мистецтві янголів зображували як юнаків без крил. Із другої пол. III ст. формувався образ архангелів як крилатих юнаків в античному вбранні. Серед архангелів, яких згадує Святе Письмо, найпопулярнішими є зображення Гавриїла, який приніс Діві Марії Благу звістку, і Михаїла – головного архангела.

31 НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. – НУП № М–2168, складач Литовченко А. В., травень 1997 р. (атрибутовано як “Київщина”).

32 Відмінності київського іконопису визначила Тетяна Миколаївна Форманюк, яка, порівнявши ікони Київщини та Слобожанщини, зауважила використання на Слобожанщині дещо неприродних відтінків, можливо, обумовлених пігментами, що додавали до фарб. На Київщині фарби реалістичні та насичені. Також реалізм проявляється у пропорціях постатей портретованих та святих. На Поліссі людські постаті зображували дещо вкороченими, з надмірно великою головою; на Поділлі – із закороткими тулубом та кінецьками, але не так, як на Поліссі. Обличчя на подільських та київських іконах реалістичні. Для Галичини характерні видовжені постаті та дещо фантастичне письмо. Київщина вирізняється реалізмом та пропорційністю постатей: розташування Києва на перетині важливих торговельних шляхів сприяло всебічному розвитку міста, зокрема, в галузі культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Давнє українське мистецтво 12–18 століть: каталог розширеної експозиції музею / Державний музей українського образотворчого мистецтва УРСР [упоряд.: Л. Г. Членова, Н. В. Пархоменко, Л. М. Довга, Г. М. Івашків; заг. ред. і вступ. ст. Л. Г. Членової]. – Київ, 1988. – 77 с.: іл.
2. *Затилюк Я.* “Винайдення” могилянської святині: найдавніші відомості про Києво-Братську ікону Богородиці та їхні контексти // Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції “ADFONTES – ДО ДЖЕРЕЛ” до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії (Київ, 12–14 жовтня 2015 р.) / Наук. ред. Н. Яковенко, упоряд. Н. Шліхта. – Київ: НаУКМА, 2016. – С. 82–96.
3. *Затилюк Я.* Ікона Києво-Братської Богородиці з колекції Національного музею історії України XVIII ст.: походження, атрибуція та історія // Науковий вісник Національного музею історії України. – Вип. II. – Київ, 2017. – С. 79–96.
4. Ікона “Старозавітна Трійця” / [Електронний ресурс]: Волинська єпархія Православної Церкви України. – Режим доступу: <https://www.pravoslavivolyzni.org.ua/stattia/339-ikona-starozavitna-triitsia/> (дата звернення: 25.07.2019). – Назва з екрана.
5. *Истомин М. П.* Описание иконописи Киево-Печерской лавры // Чтения в Историческом обществе Несторалеписца. – Киев, 1898. – Кн. 12. – С. 34–90.
6. *Ковальова М. М.* Портретний живопис Центральної і Східної України кінця XVII–XVIII ст. (традиції та нові віяння): дис... канд. мистецтвознавця: 17.00.05 / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – Харків, 2009. – 166 с.
7. *Литовченко А.* Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. – № 338. – Київ, 2004 – 278 с.
8. *Міляєва Л. С.* Чудотворні ікони Богородиці в Києві XVII ст. та образ Любецької Богоматері пензля Івана Щирського // Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. – Т. ССХХVII. Праці Секції мистецтвознавства / Редактори тому О. Купчинський, В. Овсійчук, А. Рудницький. – Львів, 1994. – С. 126–127.
9. НМІУ: фонди. – Інвентарна книга Київського музею старожитностей та мистецтв 1914–1924 рр. (копія). – № 2496–7045.
10. НМІУ: фонди. – Інвентарна книга “Малярство”. – Том 5.
11. НМІУ: фонди. – Фондова група “Малярство”. – НУП №№ М–1942, М–1961, М–1937, М–2000, М–2080, М–2168.
12. *Орлик М. Ю., Андріанова О. Б., Біскулова С. О., Форманюк Т. М.* Ікона “Георгій Переможець” з колекції Національного музею історії України // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: збірник наукових праць. – Київ: НАКККіМ, 2018. – С. 195–198.
13. *Походьця О. Б.* До наукової атрибуції портретів гетьмана Б. Хмельницького // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні: збірник наукових праць / Науково-дослідний центр “Часи Козацькі”. – Київ, 2015. – Вип. 24. – С. 221–226.
14. *Походьця О. Б.* До питання атрибуції історичних портретів XVII – початку XIX ст. в музеях України // Міжнародна науково-практична конференція “Перші наукові читання, присвячені пам’яті професора О. Менжуліна”: збірник наукових праць. – Київ: НАКККіМ, 2014. – С. 100–103.
15. *Походьця О. Б.* Портрет Дмитрія Ростовського в колекції НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. У двох частинах. – Київ: НМІУ, 2016. – Вип. 1, ч. 2. – С. 105–111.
16. *Походьця О. Б.* Портрети “Київського Златоуста”: до іконографії протоієрея Софійського собору Іоана Леванди // Православ’я в Україні: збірник за матеріалами VIII Міжнародної конференції “Українська церква в історії українського державотворення” / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2018. – С. 442–456.
17. *Рубан В. В.* Украинская портретная живопись первой половины XIX ст. / Академия наук Украинской ССР. – Киев: Наукова думка, 1984. – 370 с.
18. *Рубан В. В.* Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття. – Київ: Наукова думка, 1986. – 224 с.
19. *Тимошенко Н. В.* Іконографія Ісуса Христа і Богородиці в народному іконопису Східного Поділля XIX – початку XX ст. // Українська академія мистецтв: збірник наукових праць. – Київ, НАОМА, 2015. – Вип. 24. – С. 191–201.
20. Українська ікона XI–XVIII століть [Текст і альбом] / текст і упоряд. Л. Міляєва, М. Гелитович. – Київ: Духовна спадщина України, 2007. – 527 с.: іл.
21. *Фоменко В. М.* Київська школа гравюри (середина 1610-х–1718 рр.): дис... докт. мистецтвознавства: 17.00.04. – Київ, 1993. – 368 с.

REFERENCES

1. Davnie ukrainske mystetstvo 12–18 stolit: kataloh rozshyrenoi ekspozytzii muzeiu / Derzhavnyi muzei ukrainskoho obrazotvorchoho mystetstva URSR; [uporiad.: L. H. Chlienova, N. V. Parkhomenko, L. M. Dovha, H. M. Ivashkiv; zah. red. i vstup. st. L. H. Chlienovoi]. – Kyiv, 1988. – 77 s.: il.
2. *Zatyliuk Ya.* “Vynaidennia” mohylianskoi sviatyni: naidavnishii vidomosti pro Kyievo-Bratsku ikonu Bohorodytsi ta yikhni konteksty // Shliakh u chotyry stolittia. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “ADFONTES – DO DZHEREL” do 400-i richnytsi zasnuvannia Kyievo-Mohylianskoi akademii (Kyiv, 12–14 zhovtnia 2015 r.) / Nauk. red. N. Yakovenko, uporiad. N. Shlikhta. – Kyiv: NaUKMA, 2016. – S. 82–96.
3. *Zatyliuk Ya.* Ikona Kyievo-Bratskoi Bohorodytsi z kolektsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy 18 st.: pokhodzhennia, atrybutsiia ta istoriia // Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. – Vyp. 2. – Kyiv, 2017. – S. 79–96.

4. Ikona “Starozavitna Triitsia” / [Elektronnyi resurs]: Volynska yeparkhiia Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy. – Rezhym dostupu: <https://www.pravoslavivolydni.org.ua/stattia/339-ikona-starozavitna-triitsia/> (data zvernennia: 25.07.2019). – Nazva z ekrana.
5. *Istomin M. P.* Opisanie ikonopisi Kievo-Pecherskoy lavry // *Chteniya v Istoricheskom obschestve Nestora-letopistsa*. – Kiev, 1898. – Kn. 12. – S. 34–90.
6. *Kovalova M. M.* Portretnyi zhyvopys Tsentralnoi i Skhidnoi Ukrainy kintsia 17–18 st. (tradytsii ta novi viiannia): dys... kand. mystetstvoznavtsia: 17.00.05 / *Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu i mystetstv*. – Kharkiv, 2009. – 166 s.
7. *Lytovchenko A. V.* Ukrainskyi portret 16–18 stolit. Kataloh-albom. – № 338.– Kyiv, 2004 – 278 s.
8. *Miliaieva L. S.* Chudotvorni ikony Bohorodytsi v Kyievi 17 st. ta obraz Liubetskoï Bohomateri penzlia Ivana Shchyrskoho // *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi*. – T. 227. Pratsi Sektzii mystetstvoznavstva / Redaktory tomu O. Kupchynskiy, V. Ovsiihuk, A. Rudnytskyi. – Lviv, 1994. – S. 126–127.
9. NMIU: fondy. – Inventarna knyha Kyivskoho muzeiu starozhytnosti ta mystetstv 1914–1924 rr. (kopiia). – № 2496–7045.
10. NMIU: fondy. – Inventarna knyha “Maliarstvo”. – Tom 5.
11. NMIU: fondy. – Fondova hrupa “Maliarstvo”. – NUP №№ M–1942, M–1961, M–1937, M–2000, M–2080, M–2168.
12. *Orlyk M. Yu., Andrianova O. B., Biskulova S. O., Formaniuk T. M.* Ikona “Heorhin Peremozhets” z koleksii Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy // *Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhennia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti: zbirnyk naukovykh prats*. – Kyiv: NAKKKiM, 2018. – S. 195–198.
13. *Pokhodiashcha O. B.* Do naukovi atrybutsii portretiv hetmana B. Khmelnytskoho // *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats / Naukovo-doslidnyi tsentr “Chasy Kozatski”*. – Kyiv, 2015. – Vyp. 24. – S. 221–226.
14. *Pokhodiashcha O. B.* Do pytannia atrybutsii istorychnykh portretiv 17–pochatku 19 st. v muzeiakh Ukrainy // *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Pershi naukovi chytannia, prysviacheni pamiaty profesora O. Menzhulina”*: zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: NAKKKiM, 2014. – S. 100–103.
15. *Pokhodiashcha O. B.* Portret Dymytriiia Rostovskoho v koleksii NMIU / O. B. Pokhodiashcha // *Naukovyi visnyk Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. U dvokh chastynakh*. – Kyiv: NMIU, 2016. – Vyp. 1, ch. 2. – S. 105–111.
16. *Pokhodiashcha O. B.* Portrety “Kyivskoho Zlatousta”: do ikonografii protoiereia Sofiiskoho soboru Ioana Levandy // *Pravoslavia v Ukraini: zbirnyk za materialamy 7 Mizhnarodnoi konferentsii “Ukrainska tserkva v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia” / Instytut ukrainskoi arkhieografii ta dzhereleznavstva im. M. S. Hrushevskoho*. – Kyiv, 2018. – S. 442–456.
17. *Ruban V. V.* Ukrainskaia portretnaia zhivopis pervoy poloviny 19 st. / *Akademiya nauk Ukrainiskoi SSR*. – Kiev: Naukova dumka, 1984. – 370 s.
18. *Ruban V. V.* Ukrainskyi portretnyi zhyvopys druhoi polovyny 19 – pochatku 20 stolittia. – Kyiv: Naukova dumka, 1986. – 224 s.
19. *Tymoshenko N. V.* Ikonografiia Isusa Khrysta i Bohorodytsi v narodnomu ikonopysu Skhidnogo Podillia 19 – pochatku 20 st. // *Ukrainska akademiia mystetstv: zbirnyk naukovykh prats*. – Kyiv, NAOMA, 2015. – Vyp. 24. – S. 191–201.
20. *Ukrainska ikona 11–18 stolit [Tekst i albom] / tekst i uporiad. L. Miliaieva, M. Helytovych*. – Kyiv: Dukhovna spadshchyna Ukrainy, 2007. – 527 c.: il.
16. *Fomenko V. M.* Kyivska shkola hraviury (seredyna 1610-kh – 1718 rr.): dys... dokt. mystetstvoznavstva: 17.00.04. – Kyiv, 1993. – 368 s.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Невідомий художник. Ікона “Святий Микола Чудотворець” Сер. XVIII ст. Дошка, темпера олія, позолота, сріблення, оліфа, тиснення по левкасу, ліпка з левкасу, 101×63 см. НМІУ, інв. № М–2080.
- Рис. 2.** Невідомий художник. Ікона “Свята Трійця” (старозавітна). Перша пол. XIX ст. Дошка, олія, 38,6×33×2,8 см. НМІУ, інв. № М–1937.
- Рис. 3.** Невідомий художник. Ікона “Архангел Михаїл”. Перша пол. XIX ст. Дошка, темпера, позолота 35,2×26×1,8 см. НМІУ, інв. № М–2000.
- Рис. 4.** Невідомий художник. Ікона “Покрова Пресвятої Богородиці”. Друга пол. XIX ст. Дошка, олія, 30,5×24,5×2,5 см. НМІУ, інв. № М–1942.
- Рис. 5.** Невідомий художник. Ікона “Пресвята Богородиця. Всіх скорботних радість”. Друга пол. (сер.) XIX ст. Дошка, олія, 28,5×19,7×1,7 см. НМІУ, інв. № М–1961.
- Рис. 6.** Невідомий художник. Ікона “Святий архангел Гавриїл”. XIX ст. Дошка, олія, 118×58 см. НМІУ, інв. № М–2168.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6